

Kosmaczewski, Jerzy

Ruch ludowy na terenach obecnego województwa Płockiego w latach 1945-1949

Notatki Płockie 29/4-121, 48-51

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ruch ludowy na terenach obecnego województwa płockiego w latach 1945–1949

W połowie stycznia 1945 r. tereny obecnego województwa warszawskiego zostały wyzwolone w wyniku operacji wojsk radzieckich i polskich, wchodzących w skład 1 i 2 Frontu Białoruskiego. Z chwilą wyzwolenia ożywiło się życie społeczno-gospodarcze i polityczne terenów wyzwolonych. Organizowała się administracja, tworzyły się ogniska poszczególnych partii politycznych.

Po odzyskaniu niepodległości ludowcy z terenów obecnego województwa płockiego przystąpili do odbudowy życia partyjnego i politycznego, tworząc koła oraz gminne i powiatowe komitety Stronnictwa Ludowego. 30 stycznia 1945 r. odbyło się zebranie organizacyjne SL w Płocku, na którym powołano Tymczasowy Zarząd Powiatowy, w celu przygotowania Zjazdu powiatowego. Zjazd odbył się 18 lutego 1945 r. Uczestniczyli w nim przedstawiciele władz administracyjnych i wojskowych, przedstawiciele armii radzieckiej oraz sympatycy. Dokonano wyboru nowego Zarządu powiatowego, w skład którego weszli: Tadeusz Korczak — prezes, Antoni Zalewski i Franciszek Maszenda — wiceprezesi, Józef Witkowski — sekretarz, Czesław Staszewski — skarbnik oraz L. Szparadowski i T. Kozakiewicz jako członkowie.¹

Na zjazd przybyła delegacja z Drobiną ze sztandarem Stronnictwa z okresu przedwojennego, który został przechowany w ukryciu przez okres okupacji.

W powiecie sierpeckim organizatorami kół SL byli w większości członkowie SL „Roch” i Batalionów Chłopskich. Zwolali oni 17 lutego 1945 r. zebranie w Raciążu, w trakcie którego powołany został Zarząd Powiatowy SL w składzie: K. Krajczyński — prezes, B. Krzywda — wiceprezes i A. Ulanowski — sekretarz. W tym samym miesiącu przeniesiono siedzibę Zarządu do Sierpca, gdzie otwarto biuro ZPSL.²

W powiecie gostynińskim organizację powiatową tworzyli: Jan Syska, Waclaw Kujawa, Jan Osmolak, Jan Durka i inni.³

W powiecie kutnowskim organizatorami partii chłopskiej byli m.in.: L. Peda, Bronisław Tokaj, Bolesław Zemsta, Janusz Krzemiński i inni.⁴

Do pierwszych organizatorów Stronnictwa na ziemi łęczyckiej należeli: Stanisław Kępski, Jan Łuczak, Jan Kamiński, Antoni Baranowski.⁵

Ludowcy aktywnie włączyli się w tworzenie administracji państwowej, odbudowę życia oświatowo-kulturalnego, przeprowadzenie reformy rolnej itp.

W Płocku na zlecenie wojewody obowiązki starosty pełnił Aleksander Bartoszek — mgr filozofii, członek SL, posiadający duże zdolności w rozwiązywaniu zagadnień administracyjnych, gospodarczych i społecznych.⁶ W wyniku porozumień międzypartyjnych ludowiec z Maszewa został sekretarzem ZP ZSCh w tymże powiecie, zaś pierwszym pełnomocnikiem do spraw reformy rolnej znany działacz ZMW „Wici” Bolesław Pyszko. W powiecie sierpeckim w wyniku porozumienia z PPR i PPS przedstawiciele ludowców tego powiatu weszli w skład PRN w Sierpcu. Byli to: Aleksander Ulanowski, Kazimierz Krajczyński, Stanisław Załęski i Radzyński z Sadłowa.

Wielu ludowców znalazło się w gminnych radach narodowych oraz objęło stanowiska wójtów, burmistrzów, m.in. Edward Kołakowski w Raciążu, Tadeusz Wypyszyński w Siemiątkowie, Stanisław Dyksiński w Bieżuniu, S. Załęski w Sławęcinie itp. Wielu ludowców pełniło też funkcję sołtysów.⁷

W Kutnie pierwszym burmistrzem został ludowiec Bolesław Zemsta, zaś w Łęczycy Sąd Powiatowy zorganizował Stanisław Kępski.⁸

Ludowcy na czele z Janem Kowalewskim byli organizatorami chłopskiego gimnazjum w Gozdowie. W tym czasie miały miejsce negatywne posunięcia niektórych członków PPR. Pewna ich część lansowała sekciarskie hasła pełni władzy. Odezwały się głosy: „Partia nasza jest partią rządzącą i nie pepesowcy, ani ludowcy, ani partia demokratyczna — ale my musimy rządzić”⁹. Kierownictwo PPR, które już w okresie okupacji, a następnie w okresie utrwalania władzy ludowej, niejednokrotnie dawało wyraz swemu wielkiemu zainteresowaniu budową i utrwalaniem jedności wszystkich sił demokratycznych, zważało ciasny punkt widzenia niektórych członków i aktywistów PPR, którzy swym sekciarskim stosunkiem do innych sojusznicznych Stronnictw, podważali ideę jedności, szkodząc tym samym młodej władzy ludowej. Zagadnieniem jedności bloku demokratycznego, a zarazem krytyce sekciarskich tendencji w łonie własnej partii, poświęcone było m.in. Plenum KC PPR w dniach od 21 do 22 maja 1945 r. W uchwale Plenum KC PPR w sprawach politycznych czytamy: „Wobec olbrzymich zadań stoją-

cych przed odrodzonym państwem polskim konsolidacja wszystkich sił demokratycznych staje się sprawą najpilniejszą. Toteż obecnie bardziej niż kiedykolwiek wszelkie przejawy sekciarstwa w praktycznej działalności organizacji politycznych i wszelkie sekciarskie odchylenia od generalnej linii partii, streszczającej się w idei szerokiego, narodowego frontu demokratycznego w Polsce, stają się dziś szczególnie szkodliwe i niebezpieczne”¹⁰. Za sekretarz generalny KC PPR — Władysław Gomułka dodawał: „[...] prowadzimy wojnę z reakcją i jak to zwykle bywa na wojnie musimy sobie zdobywać sojuszników. Bez sojuszników w postaci PPS, czy w postaci Stronnictwa Ludowego, czy Stronnictwa Demokratycznego reakcji nie zwyciężymy”¹¹.

Równocześnie dały znać o sobie tendencje odśrodkowe w łonie Stronnictwa Ludowego. Otóż w ruchu ludowym już w okresie międzywojennym silny był pogląd o wiodącej roli w życiu politycznym kraju tego Stronnictwa. Koncepcje agrarystyczne przeciwstawne sojuszu robotniczo-chłopskiemu wyraźnie zaczęły ujawniać się po przybyciu do kraju byłego premiera rządu londyńskiego — Stanisława Mikołajczyka. Był on zwolennikiem budowy Polski nieco zmodyfikowanej w stosunku do okresu międzywojennego, w której funkcjonowałyby zasady demokracji burżuazyjnej z wiodącą rolą partii chłopskiej w systemie politycznym kraju. Jego koncepcje znalazły żywy oddźwięk w ogniwach ruchu ludowego na terenie obecnego województwa płockiego, jak również i w całym kraju. Mikołajczyk powołał do życia 22 sierpnia 1945 r. — Polskie Stronnictwo Ludowe, przeciwstawne blokowi demokratycznemu. W jego skład weszły całe organizacje gminne i powiatowe dotychczas działające Stronnictwa Ludowego.

Przyczyny tego stanu rzeczy były różnorakie: rozbiście społeczno-gospodarcze wsi, plotka kolportowana o kolchozacji, działalność band reakcyjnego podziemia i zastraszenie ludności wiejskiej.

Na ten temat w swym sprawozdaniu organizacyjnym ZW SL pisał następująco: „Województwo warszawskie ze względu na układ stosunków gospodarczych i politycznych stanowiło podatny teren dla agitacji PSL. [...] powiaty bogatsze, kułackie uznały PSL za właściwą dla siebie platformę polityczną. W tych warunkach pod koniec września i początkach października notowaliśmy odpadanie powiatu po powiecie. Te akcesy naszych zarządów powiatowych do PSL nie były niespodzianką, dobór materiału ludzkiego kazał się tego już wcześniej spodziewać. Za przywódcami zorientowanymi na Mikołajczyka z całym bagażem pojęć i nadziei z tym związanych nie poszły jednolicie doły”¹².

PSL wykorzystując w swej propagandzie niezadowolone chłopów z różnych dolegliwości życia powojennego przejmowało powiat za powiatem. Za PSL opowiedziały się ZP SL

w Sierpcu, Płocku, Gostyninie, Kutnie i Łęczycy. Szeregi PSL szybko rosły. W połowie 1946 r., według sprawozdań ZW PSL w Warszawie, stan liczebny organizacji peeselowskiej w powiecie gostynińskim wynosił 3930 członków zrzeszonych w 345 kołach, w powiecie płockim 2100 członków oraz w powiecie sierpeckim — 2010 członków”¹³.

Podobnie szybki był rozwój liczebny PSL w powiecie kutnowskim i łęczyckim. W tymże 1946 r. w skład powiatowych komitetów PSL wchodziły następujące osoby: w Gostyninie — Jan Syska (prezes), Wacław Kujawa, Leon Szymkiewicz, Jan Krzewicki, Jan Osmolak, Grzegorz Maślanka, Władysław Zalewski i Jan Durka; w Płocku — Tomasz Korczak (prezes), Roman Dąbrowski, Franciszek Maszenda, Antoni Wiatr, Józef Witkowski, Czesław Staszewski, Franciszek Janiszewski, Wacław Latarski, Andrzej Górnicki, Teofil Kopyczyński i Karol Cholewiński; w Sierpcu — Franciszek Łazowski (prezes), Andrzej Wilk, Kazimierz Krajczyński, Aleksander Ulanowski, Zofia Spłochowska, Józef Tyburski, Teofil Błażejczyk, Rafał Wiśniewski i Czesław Kosiorek¹⁴.

W Kutnie w skład PK PSL wchodził: L. Peda — prezes, Bronisław Tokaj — wiceprezes, Wilhelm Woźniak — sekretarz, Janusz Krzemiński — skarbnik i Witkowski¹⁵. Dla Łęczycy brak wiarygodnych danych.

Po powstaniu PSL organizacje SL znalazły się w niezwykle trudnym położeniu, oddając pole działania bardzo prężnej i konkurencyjnej partii. Jednakże już w październiku i listopadzie 1945 r. podjęto działania mające zapewnić rozwój organizacyjny. Zorganizowano szereg konferencji, wieców i zgromadzeń informacyjnych, m.in. w Bodzanowie i Borowickach, powiat płocki, oraz w Czerwińsku, powiat płoński. Obsługiwane one były przez czołowe aktywności Stronnictwa. Podjęta praca propagandowo-polityczna nakierowana była na zorientowanie członków w aktualnej sytuacji jaka wytworzyła się w ruchu ludowym, a następnie odbudowanie wpływów w terenie.

Walka polityczna nasilała się, zwłaszcza, iż PSL stawać zaczęło coraz bardziej na stanowisku opozycyjnym, atakowało PPR, politykę gospodarczą rządu oraz działalność władz bezpieczeństwa. Stanowisko PSL — nawet wbrew intencjom tego Stronnictwa — znalazło szerokie poparcie u sił jawnie reakcyjnych, a nawet podziemia zbrojnego. Wszystko to sprawiło, iż obok działań politycznych blok demokratyczny zastosował metody administracyjne. Wiosną 1946 r. nastąpiło pewne ożywienie pracy SL w niektórych powiatach wchodzących obecnie w skład województwa płockiego. W marcu 1946 r. kilka powiatów nie posiadało jeszcze zarządów powiatowych w województwie warszawskim, w tej liczbie i powiat gostyniński. Wiele inicjatywy w sprawę ożywienia SL wnieśli zaangażowani instruktorzy. Przy ich niezwykle czynnym udziale władze

wojewódzkie SL organizują w marcu 1946 r. wiec w Gostyninie z udziałem około 2 tys. osób oraz zjazd aktywu SL w Płocku. Organizacja płocka SL, której zarząd powiatowy w 1946 r. stanowili: Władysław Chlebowski — prezes, Mieczysław Płazejewski — I wiceprezes, Izidor Głombek — II wiceprezes, Aleksander Bartoszek — sekretarz i Józef Karpiński — skarbnik¹⁶, wyróżniała się pozytywnie wśród innych organizacji powiatowych SL w województwie warszawskim swą dyscypliną, organizacją i prężnością działania.

W 1946 r. główną batalię polityczną stanowiło referendum ludowe. Mianowicie, zgodnie z porozumieniami moskiewskimi, w najbliższym czasie po ustabilizowaniu się życia społecznego w kraju miały odbyć się wybory do Sejmu. PSL nakierowała zatem swą działalność na odniesienie zwycięstwa wyborczego, co umożliwiłoby jej przejęcie władzy. PPR i PPS chcąc uchronić kraj od ostrej walki politycznej i skierować wysiłek społeczny na odbudowę kraju wystąpiły z propozycją utworzenia bloku wyborczego. Projekt ten znalazł poparcie w SL i SD. Polskie Stronnictwo Ludowe faktycznie storpedowało propozycję, żądając dla partii ludowych 75% mandatów.

Wyraźnym stało się, iż kierownictwo PSL na czele z Mikołajczykiem dąży do pełnej konfrontacji sił. Ocenilo ono w początkach 1946 r. sytuację w kraju jako bardzo korzystną dla swych przedsięwzięć wyborczych. Ambicjonerskie wizje przejęcia przez PSL władzy w kraju i zepchnięcia państwa z drogi przemian ustrojowo-społecznych w konfrontacji z rzeczywistością, okazało się dla kierownictwa tej partii tragiczne w skutkach. Chcąc zorientować się w układzie sił politycznych w kraju, obie partie robotnicze wystąpiły z końcem marca 1946 r. z projektem przeprowadzenia referendum ludowego. Referendum miało dać wstępną odpowiedź przed wyborami do Sejmu — czy społeczeństwo akceptuje program dokonywanych reform społeczno-ustrojowych, czy wyraża zaufanie dla młodej władzy ludowej. Projekt referendum zaakceptowały również SL i SD. Ustawą Krajowej Rady Narodowej z dnia 27 kwietnia 1946 r. projekt referendum został zatwierdzony, przy czym odbyć się ono miało 30 czerwca 1946 r. Podobnie jak siły bloku demokratycznego również PSL widziało w referendum sprawdzian swoich wpływów w społeczeństwie. Dlatego też ze względów taktycznych kierownictwo tego Stronnictwa wezwało swoich wyborców, by na pierwsze pytanie referendum odpowiedzieli „nie”, mimo że w okresie międzywojennym ruch ludowy uważał Senat za instytucję wsteczniactwa hamującą próby reform. Partie bloku demokratycznego wezwały do głosowania trzy razy „tak”. Pytania referendum brzmiały następująco:

1. Czy jesteś za zniesieniem Senatu?
2. Czy chcesz utrwalenia w przyszłej konstytucji ustroju gospodarczego wprowadzone-

go przez reformę rolną i unarodowienie podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, z zachowaniem ustawowych uprawnień inicjatywy prywatnej?

3. Czy chcesz utrwalenia zachodnich granic państwa polskiego na Bałtyku, Odrze i Nysie Łużyckiej?

W wyniku działań polityczno-propagandowych partii bloku demokratycznego przed referendum można było zaobserwować zachodzącą dezintegrację w szeregach PSL. Zaczęły zmniejszać się szeregi Stronnictwa, w niektórych powiatach nawet bardzo znacznie. Stronnictwo zaczęło unikać jawnych zebrań, zaprzestało też werbunku nowych członków. Wbrew stanowisku władz w niektórych wsiach pojawiły się tendencje wśród członków PSL do łączenia się we wspólnym bloku wyborczym, np. na akademii 1-majowej, zorganizowanej w gminie Pacyna, w powiecie gostyńskim, wójt tej gminy, a zarazem prezes PSL wypowiedział się za wspólnym frontem robotniczo-chłopskim¹⁷.

SL wprowadzić nie w pełni umiało wykorzystać zachodzące w PSL załamania, tym niemniej wiosną 1946 r. wzmożło ofensywność swoich poczynań. Przy współudziale PPR zorganizowało 9 czerwca 1946 r. obchody Święta Ludowego, które przekształciły się w manifestację sojuszu robotniczo-chłopskiego. W lokalnych obchodach tego święta uczestniczyło około 5 tys. chłopów w Płocku i po około 3 tys. chłopów w Sierpcu, Gostyninie, Kutnie i Łęczycy. Obchody Święta Ludowego były manifestacją poparcia władzy ludowej, a zarazem mobilizacją polityczną wsi przed zbliżającym się referendum ludowym.

W maju 1946 r. zanotowano pewne ożywienie w poczynaniach PSL, wyrażające się w organizowaniu uroczystości okolicznościowych, święceniu sztandarów, zwoływaniu statutowych zjazdów, które odbywały się w tym czasie także w powiatach: płockim, sierpeckim, gostyńskim, kutnowskim i łęczyckim. Zjazdy w mniejszym lub większym stopniu manifestowały antyrządowe nastawienie uczestników.

Referendum ludowe przyniosło zdecydowane zwycięstwo bloku demokratycznego. PSL w wyniku porażki traciło coraz bardziej wpływy na wsi. Określone naciski administracyjne zawęziły możliwość działania tego Stronnictwa. Na Zjeździe PSL w Płocku 18 sierpnia 1946 r. w wyniku ostrych wystąpień mówców przeciwko władzy ludowej doszło do scysji. Uczestnicy zjazdu zostali pobici, zniszczono sztandary oraz portrety przywódców Stronnictwa. W powiecie gostyńskim w wyniku niezasadzonych zarzutów współpracy z podziemiem zbrojnym aresztowani zostali członkowie kierownictwa organizacji powiatowej PSL z Waclawem Kujawą na czele. Przewodniczącym gminnych zarządów — Szczesniak i Komo-

rowski porwali legitymacje i publicznie potępił działalność PSL.¹⁸ Wielu członków wystąpiło ze Stronnictwa zgłaszając swój akces do SL lub PPR, np. w Zawidzu, pow. sierpecki, opuściło Stronnictwo 37 osób, deklarując chęć wstąpienia do PPR. Masowe porzucanie szeregów PSL miało miejsce we wszystkich powiatach wchodzących w skład obecnego województwa płockiego. Można stwierdzić, iż w trakcie kampanii politycznej związanej z wyborami do Sejmu Ustawodawczego nastąpił pełen rozkład organizacyjny PSL. Uległy rozwiązaniu zarządy powiatowe w Gostyninie, Kutnie i Łęczycy oraz koła i zarządy gminne.

Wybory do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r. przyniosły całkowity sukces partii bloku demokratycznego i klęskę PSL, które po wyborach przestało liczyć się w geografii politycznej kraju. W Stronnictwie wystąpiły procesy demokratyzacyjne, zbliżające je programowo do Stronnictwa Ludowego. Proces ten w efekcie doprowadził do Kongresu Zjednoczeniowego, który trwał od 27 do 29 listopada 1946 r. Kongres położył kres rozbiuciu ruchu ludowego w Polsce Ludowej. Powstałe Stronnictwo Ludowe oparło swój program ideowo-polityczny na założeniach wypracowanych przez radykalny nurt ruchu ludowego.

PRZYPISY

- ¹ K. Dobrosielski, *Początki władzy ludowej i walka o jej utrwalenie w województwie warszawskim w latach 1944—1947*, Warszawa 1980, s. 108—109; także, *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Warszawa 1975, s. 419.
- ² Z. Hemmerling, *Ruch ludowy w województwie warszawskim w Polsce Ludowej*, [w:] *Ruch ludowy na Mazowszu [...]*, op. cit. s. 242; także K. Dobrosielski, *Początki władzy ludowej [...]*, op. cit., s. 109.
- ³ Ustalenia własne autora.
- ⁴ Ustalenia własne autora.
- ⁵ Ustalenia własne autora.
- ⁶ K. Dobrosielski, *Początki władzy ludowej [...]*, op. cit., s. 82.
- ⁷ Z. Hemmerling, *Ruch ludowy [...]*, op. cit., s. 242.
- ⁸ Ustalenia własne autora.
- ⁹ Por. R. Halaba, *Stronnictwo Ludowe 1944—1946. Niektóre problemy rozwoju organizacyjnego i działalności politycznej*, Warszawa 1966, s. 90.
- ¹⁰ PPR — VIII 1944—XII 1945 (rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego), Warszawa 1959, s. 140—142.
- ¹¹ Cyt. za: P. Stefański, *Stronnictwo Demokratyczne — Polska Partia Robotnicza w roku 1946*, [w:] *«Zeszyty historyczno-polityczne Stronnictwa Demokratycznego»* z. 1, 1965, s. 45.
- ¹² *Sprawozdanie organizacyjne ZW SL w Warszawie za październik 1945*, [w:] *Teczka 6 a*, Archiwum WK ZSL w Warszawie.
- ¹³ *Sprawozdanie organizacyjne ZW PSL 1947—1949*, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (dalej AZ HRL), sygn. I/6.
- ¹⁴ *Tamże*.
- ¹⁵ Ustalenia własne autora.
- ¹⁶ *Ruch ludowy na Mazowszu [...]*, op. cit., s. 419.
- ¹⁷ Z. Hemmerling, *Ruch Ludowy [...]*, op. cit., s. 275.
- ¹⁸ *Tamże*, s. 279.

KAJETAN DOBROSIELSKI

Ruch ludowy w województwie płockim w latach 1949—1975

Kongres zjednoczeniowy, obradujący w Warszawie od 27 do 29 listopada 1949 roku, zapoczątkował nowy okres w dziejach polskiego ruchu ludowego. Połączenie dwóch organizacji politycznych działających na gruncie wiejskim ułatwiło włączenie mas chłopskich do realizacji zadań i przemian społeczno-gospodarczych na wsi. Miało też istotny wpływ na rozpoczętą wcześniej przebudowę ustroju rolnego.

Jednoczenie kół Stronnictwa Ludowego i Polskiego Stronnictwa Ludowego w terenie było procesem dość trudnym i przedłużającym się. Łączyło się nierozzerwalnie z polaryzacją poglądów i weryfikacją dotychczasowych członków. W praktyce realizowanie przyjętego założenia, że w miarę postępów budownictwa socjalizmu nieuchronnie zaostrzać się będzie walka klasowa, prowadziło w konsekwencji do